

ΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ

Η ανάλυση των στοιχείων στο Παρατηρητήριο για το θέατρο του Διονύσου βασίσθηκε στις μελέτες και τη λοιπή έρευνα που εκπόνησε το επιστημονικό προσωπικό της Επιτροπής Θεάτρου και Ιερού του Διονύσου – Ασκληπιείου Νοτίου Κλιτύος Ακρόπολης και παρατίθεται αυτούσια παρακάτω.

Στα κείμενα συνεργάστηκαν οι κ.κ. Κων/νος Μπολέτης, Αθηνά Σαμαρά, Κλήμης Ασλανίδης Αρχιτέκτονες – Αναστηλωτές και οι Αρχαιολόγοι κ.κ. Χριστίνα Παπασταμάτη Φον Μόοκ και Ελένη Παριανού.

Η εργασία αυτή αποτελεί και το κυρίως υλικό, στο οποίο στηρίχθηκε το «ΔΙΑΖΩΜΑ» για τη συγκρότηση των σχετικών χορηγικών φακέλων.

ΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ

ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ	ΣΩΣΤΙΚΕΣ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ	
		ΣΤΑΔΙΟ ΜΕΛΕΤΗΣ	
		ΚΟΣΤΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	
		ΣΤΑΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΩΝ	
		ΚΟΣΤΟΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ	
	ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ολοκλήρωση αναστήλωσης του χορηγικού μνημείου του Θρασύλλου 2. Ολοκλήρωση αποκατάστασης του ανατολικού πλευρικού αναλήμματος 3. Ολοκλήρωση αποκατάστασης των τριών καντρικών κερκίδων του κοίλου 4. Ολοκλήρωση της αποκατάστασης των βάθρων και του αντιγράφου του αγάλματος του Μενάνδρου στην ανατολική πάροδο
		ΣΤΑΔΙΟ ΜΕΛΕΤΗΣ	Και οι 4 μελέτες είναι εγκεκριμένες από το ΚΑΣ και τμήματά τους, με τη μορφή διακριτών τμημάτων, έχουν εφαρμοστεί.
		ΚΟΣΤΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	Οι Μελέτες εκπονήθηκαν από το επιστημονικό προσωπικό του τεχνικού γραφείου, με την εποπτεία της Επιστημονικής Επιτροπής του έργου
		ΣΤΑΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΩΝ	Οι εργασίες μπορούν να γίνουν άμεσα μετά την εξασφάλιση της χρηματοδότησης ,δεδομένου ότι υφίσταται το εξειδικευμένο επιστημονικό και τεχνικό προσωπικό, και έχει εξασφαλιστεί η βασική εργοταξιακή υποδομή
		ΚΟΣΤΟΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ	Συνολικό κόστος 6.000.000 € Το κόστος θα επιμερισθεί στα επί μέρους 4 προγράμματα όταν ολοκληρωθούν οι αναλυτικές κοστολογήσεις όλων των εργασιών

	ΠΡΟΒΟΛΗ ΑΝΑΔΕΙΞΗ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ	Θα προκύψει μετά την ολοκλήρωση των παραπάνω σταδίων
		ΣΤΑΔΙΟ ΜΕΛΕΤΗΣ	
		ΚΟΣΤΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	
		ΣΤΑΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΩΝ	
		ΚΟΣΤΟΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ	
	ΧΡΗΣΗ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ	
		ΣΤΑΔΙΟ ΜΕΛΕΤΗΣ	
		ΚΟΣΤΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	
		ΣΤΑΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΩΝ	
		ΚΟΣΤΟΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ	

ΥΠ.ΠΟ. – Τ.Δ.Π.Ε.Α.Ε

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΘΕΑΤΡΟΥ ΚΑΙ ΙΕΡΟΥ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ – ΑΣΚΛΗΠΕΙΟΥ

ΝΟΤΙΟΥ ΚΛΙΤΥΟΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ

ΜΑΪΟΣ 2009

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ

Περιεχόμενα:

1. ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ

2. ΤΑ ΕΡΓΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ

A. Πραγματοποιημένο έργο

Εργασίες περιόδου 1977-1984

Το ανάλημμα της ανατολικής παρόδου

Το ανάλημμα της δυτικής παρόδου

Πρόγραμμα διαχείρισης διασπάρτων αρχιτεκτονικών μελών και συντήρησης

B. Έργα σε εξέλιξη

Το χορηγικό μνημείο του Θρασύλλου

Το ανατολικό πλευρικό ανάλημμα

Το κοίλο

Τα θάθρα τιμητικών αγαλμάτων στην ανατολική πάροδο. Η αποκατάσταση του θάθρου και αντιγράφου του αγάλματος του Μενάνδρου.

Γ. Προγραμματισμός 2010-2015

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ

1. ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ

Το Θέατρο του Διονύσου στη νότια κλιτύ της αθηναϊκής Ακροπόλεως είναι ένα μνημείο τεράστιας σημασίας, όχι μόνο γιατί αποτελεί ανεξάντλητη πηγή άντλησης αρχαιολογικών πληροφοριών για τη δομή και εξέλιξη των θεατρικών χώρων στην αρχαιότητα, αλλά και γιατί ταυτίζεται με τον τόπο όπου διδάχθηκαν για πρώτη φορά τα αριστουργήματα της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας και κωμωδίας. Έτσι, όπως και κάθε αρχαίο Θέατρο - στον υπερθετικό όμως βαθμό, συγκεντρώνει παγκόσμιο ενδιαφέρον ως κατεξοχήν σύμβολο του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού.

Η πρώτη θεατρική εγκατάσταση στην περιοχή ανάγεται στον ύστερο 6ο αι. π.Χ. Για την Περίκλεια φάση του Θεάτρου τα διαθέσιμα στοιχεία είναι λίγα και επιτρέπουν την αναπαράστασή της με αρκετές υποθέσεις. Το λίθινο κοίλο του Θεάτρου του Διονύσου, τμήματα του οποίου διατηρούνται έως τις μέρες μας, χρονολογείται στον ύστερο 4ο αι. π.Χ. Στην ίδια ακριβώς εποχή, που έχει συνδεθεί με το όνομα του ρήτορος και πολιτικού Λυκούργου, ανάγεται και το χορηγικό μνημείο του Θρασύλλου, ιδρυμένο στο ψηλότερο σημείο του χώρου. Στην ορχήστρα και κυρίως στη σκηνή έχουν τεκμηριωθεί σημαντικές μετατροπές που χρονολογούνται από την ελληνιστική ως την ύστερη ρωμαϊκή περίοδο. Το Θέατρο εγκαταλείφθηκε μετά το τέλος της αρχαιότητας, και μεγάλο μέρος του οικοδομικού υλικού του αποσπάστηκε, ώστε να χρησιμοποιηθεί σε νεώτερες κατασκευές. Τα κατάλοιπα του Θεάτρου σταδιακά καλύφθηκαν κάτω από επιχώσεις, με αποτέλεσμα η θέση του κατά το 18^ο αιώνα να αγνοείται. Μόνο το μνημείο του Θρασύλλου διατηρήθηκε σχεδόν ανέπαφο

μέχρι το 1827, όταν και καταστράφηκε κατά την πολιορκία της Ακρόπολης από τους Τούρκους. Το Θέατρο εντοπίστηκε το 1841 και αποκαλύφθηκε σταδιακά, με ανασκαφές Ελλήνων και Γερμανών σπουδαιών αρχαιολόγων, που άρχισαν το 1862.

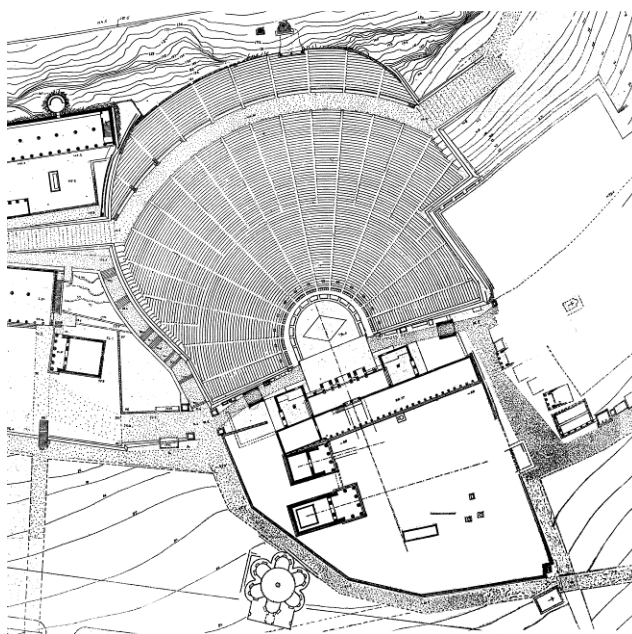
Το Θέατρο σε φωτογραφία του 1897
(Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο)

Το Θέατρο της εποχής του Λυκούργου ήταν ένα γιγάντιο τεχνικό έργο, που περιέλαβε απαλλοτριώσεις μεγάλων περιοχών, εντυπωσιακές επιχώσεις στα άκρα, λάξευση μέρους του βράχου της Ακρόπολης καθώς και μεταφορά και κατεργασία τεραστίων ποσοτήτων λίθου, ώστε το μικρότερο Θέατρο της εποχής του Περικλή να επεκταθεί μέχρι το βράχο της Ακρόπολης και να μπορεί να φιλοξενήσει πάνω από 15.000 θεατές. Ο προϋπάρχων περιμετρικός δρόμος της Ακρόπολης, ο Περίπατος, χρησιμοποιήθηκε ως μέρος του σχεδιασμού του χώρου, αποτελώντας ταυτόχρονα και διάζωμα του Θεάτρου. Εξ αιτίας της ανάγκης ένταξης του Θεάτρου στον προϋφιστάμενο πολεοδομικό ιστό, το σχήμα του προέκυψε ακανόνιστο, αφού στα ανατολικά έπρεπε να προσαρμοστεί στο Ωδείο του Περικλέους και στα δυτικά σε μια ανιούσα προς τον Περίπατο οδό. Τόσο τα εδώλια και οι κλίμακες όσο και η εξωτερική παρειά των αναλημματικών τοίχων του κοίλου κατασκευάστηκαν από ασβεστόλιθο από την πειραιϊκή ακτή. Η εσωτερική υποδομή των αναλημματικών τοίχων κατασκευάστηκε από κροκαλοπαγή λίθο. Μάρμαρο χρησιμοποιήθηκε μόνο στους θρόνους της Προεδρίας και στο σκηνικό οικοδόμημα.

Πρόπλασμα του Θεάτρου σε αναπαράσταση
(Μ. Κορρές)

Το κούλο έχει ημικυκλική χάραξη και διαιρείται σε δεκατρείς κερκίδες, οι ακραίες από τις οποίες είναι ευθύγραμμες. Τα εδώλια παρουσιάζουν τη συνήθη για την εποχή διατομή και τα μεγέθη τους ποικίλουν. Ένα μόνο διάζωμα πλάτους 4,40 μ. περίπου, που απολήγει σε δύο μεγάλες αναβάθρες και ταυτίζεται με τον Περίπατο, διαιρεί το κούλο σε δύο άνισες περιοχές, η ανώτερη από τις οποίες –το επιθέατρο – είναι σημαντικά μικρότερη. Ελάχιστες επεμβάσεις των ρωμαϊκών χρόνων έχουν πραγματοποιηθεί στο κούλο, και αφορούν κυρίως στις πρώτες σειρές εδωλίων, όπου κατασκευάστηκαν κυρίως ενεπίγραφα βάθρα και θρόνοι. Η πρώτη σειρά καθισμάτων, η προεδρία, αποτελείται από 67 μαρμάρινους πολυτελείς θρόνους, οι οποίοι ανήκουν στη Λυκούργεια κατασκευαστική φάση. Ο κεντρικός προορίζεται για τον Ιερέα του Διονύσου και έχει πλούσιο γλυπτικό διάκοσμο. Η κυκλική ορχήστρα ήταν αρχικά χωμάτινη. Το μαρμάρινο δάπεδο που την καλύπτει σήμερα καθώς και το περιμετρικό στηθαίο ανήκουν στη ρωμαϊκή εποχή. Οι είσοδοι του Θεάτρου από τις παρόδους σημαίνονταν από μνημειακά μαρμάρινα πρόπυλα εν είδει στεγασμένων πυλών. Σε επαφή με τους αναλημματικούς τοίχους των παρόδων ανιδρύθηκαν κατά τη διάρκεια χρήσης του Θεάτρου βάθρα με τιμητικά αγάλματα εκπροσώπων της δραματικής ποίησης. Το σκηνικό οικοδόμημα διατηρείται μόνο αποσπασματικά. Αν και με ορισμένες ασάφειες, είναι δυνατόν να αναπαρασταθούν η λυκούργεια οικοδομική φάση, με έντονα προεξέχοντα παρασκήνια, η ελληνιστική, με προσθήκη προσκηνίου και περιορισμό της προεξοχής των παρασκηνίων, η ρωμαϊκή, με δώροφη διαμόρφωση και πλούσιο αρχιτεκτονικό διάκοσμο και τέλος η υστερορωμαϊκή, με την κατασκευή ενός υπερυψωμένου λογείου με ανάγλυφες παρατάσεις από τη ζωή του Διονύσου, γνωστού ως Βήματος του Φαίδρου, που διατηρείται εν μέρει ως σήμερα. Το χορηγικό μνημείο του Θρασύλλου βρίσκεται σε ιδιαίτερα προβεβλημένο σημείο, στο ανώτερο μέρος του Θεάτρου, στην είσοδο ενός φυσικού σπηλαίου. Η όψη του είχε μορφή δίθυρου πυλώνος με έναν πεσσο μεταξύ δύο παραστάδων. Σύμφωνα με την επιγραφή στο επιστύλιο, το μνημείο ιδρύθηκε από το χορηγό Θράσυλλο, το 320/19 π.Χ. Επόμενη ιστορική φάση, τεκμηριωμένη και πάλι από τις κατακείμενες επιγραφές, είναι η αναμόρφωση του άνω μέρους και η ίδρυση δύο ακόμη τριπόδων από το νικητή χορηγό Θρασυκλή, υιό του Θρασύλλου, το 271/70 π.Χ.

Κάτοψη του Θεάτρου και του Ιερού του Διονύσου κατά τη Ρωμαϊκή εποχή (Μ. Κορρές)

2. ΤΑ ΕΡΓΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ

Α. Πραγματοποιημένο έργο

Εργασίες περιόδου 1977-1984

Η αποκάλυψη του Διονυσιακού Θεάτρου δεν ακολουθήθηκε από μεγάλα αναστηλωτικά προγράμματα. Η ανακατασκευή του Παναθηναϊκού Σταδίου για τη φιλοξενία των πρώτων Ολυμπιακών Αγώνων το 1896 και η αποκατάσταση του Ωδείου του Ηρώδου του Αττικού κατά τη δεκαετία του 1950 στάθηκαν αφορμή ώστε το πρόγραμμα ανακατασκευής του Θεάτρου με σκοπό τη φιλοξενία του σύγχρονου κοινού να αναβληθεί. Η ιδέα της απόδοσης του Θεάτρου στη χρήση εγκαταλείφθηκε οριστικά στα πρώτα μετά τη μεταπολίτευση χρόνια. Τότε, υπό την πίεση της ετοιμορροπίας στην οποία είχε περιέλθει το ανάλημα της ανατολικής παρόδου, συγκροτήθηκε μια επιστημονική επιτροπή από το Υπουργείο Πολιτισμού, η οποία ανέθεσε τη μελέτη του μνημείου στον W. Wurster. Ο Γερμανός αρχιτέκτων παρέμεινε υπεύθυνος των εργασιών κατά το διάστημα 1977-80. Κατά την περίοδο αυτή, σε συνεργασία με τον τοπογράφο Κ. Καζαμιάκη, εκπονήθηκαν τα σχέδια λεπτομερούς αποτύπωσης του κοίλου και της ορχήστρας, που και σήμερα αποτελούν το βασικότερο σχεδιαστικό υπόβαθρο για τη μελέτη του Θεάτρου. Οι μικρής κλίμακας εργασίες, οι οποίες συνεχίστηκαν μετά το 1980 με την επίβλεψη του Μ. Κορρέ περιλάμβαναν επιτόπου στερεώσεις και συγκολλήσεις εδωλίων με χρήση ορειχάλκινων συνδέσμων αλλά και μικρής έκτασης συμπληρώσεις στο μαρμάρινο δάπεδο της ορχήστρας.

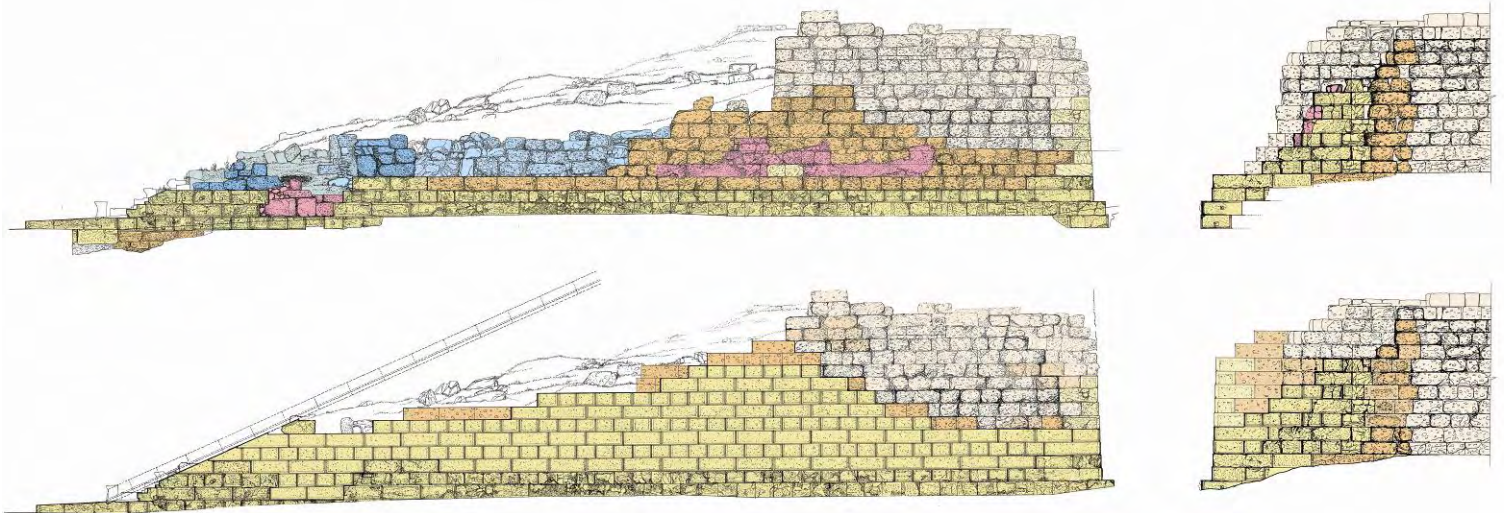

Το ανάλημα της ανατολικής παρόδου, πριν από τις εργασίες

Το ανάλημα της ανατολικής παρόδου

Η διαρπαγή, κατά την ύστερη αρχαιότητα, των πειραϊκών λίθων που επένδυαν το ανάλημα της ανατολικής παρόδου αποτέλεσε τον κύριο λόγο φθοράς του δομικού αυτού στοιχείου του Θεάτρου. Η αποκαλυφθείσα εσωτερική υποδομή του από κροκαλοπαγές πέτρωμα είχε μείνει εκτεθειμένη και, με την πάροδο πολλών δεκαετιών, η προϊούσα φθορά του δημιουργούσε έντονα στατικά προβλήματα της ίδιας της κατασκευής, ενώ παράλληλα

οδηγούσε στην απόπλυση των επιχώσεων του κοίλου. Με την επιδείνωση των στατικών προβλημάτων και τις καταρρεύσεις μεγάλου αριθμού κροκαλοπαγών λίθων που εκδηλώθηκαν το 1981, κρίθηκε αναγκαία η στερέωση και μερική αποκατάστασή του. Αυτό το έργο αποτέλεσε το πρώτο μέλημα της Επιστημονικής Επιτροπής Συντηρήσεως του Διονυσιακού Θεάτρου, που ανέθεσε τη μελέτη στερέωσης στην αρχιτέκτονα Ε. Μακρή (1985-87).

Όψεις του αναλήμματος της ανατολικής παρόδου. Σχέδια αποτύπωσης (επάνω) και πρότασης αναστήλωσης (κάτω).

Μετά την έγκριση της μελέτης, το 1989, η Επιτροπή Νοτίου Κλιτύος Ακροπόλεως έθεσε το αναστηλωτικό αυτό πρόγραμμα ως προτεραιότητα των δραστηριοτήτων της. Το έργο άρχισε το 1995 και ολοκληρώθηκε το 2003 με την επίβλεψη της αρχιτέκτονος Α. Σαμαρά, της αρχαιολόγου Χρ. Παπασταμάτη-φον Μόοκ και την εποικοδομητική συνεργασία με το σχεδιαστή Δ. Κουλιάδη.

Ο αναγκαίος πειραϊκός ακτίτης για το πρόγραμμα αυτό εξασφαλίστηκε με ειδική λατόμηση από το οικόπεδο του Χατζηκυριάκειου Ιδρύματος στον Πειραιά και χρησιμοποιήθηκε, όπως και στην αρχαιότητα, για την επένδυση του αναλήμματος. Περισσότερες δυσκολίες προέκυψαν για την εξεύρεση του υλικού κατασκευής των εσωτερικών τμημάτων του τοίχου, που ήταν κατασκευασμένοι από κροκαλοπαγές πέτρωμα. Μετά την απόφαση αντικατάστασης του φυσικού πετρώματος με τεχνητό λίθο, λόγω έλλειψης σύγχρονου λατομείου, πραγματοποιήθηκαν έρευνες και δοκιμές σε συνεργασία με το Κέντρο Λίθου του ΥΠ.ΠΟ. για την εξεύρεση της κατάλληλης σύνθεσης. Η προταθείσα σύνθεση ανταποκρίθηκε στις προδιαγραφές των μηχανικών αντοχών, της επιταχυνόμενης γήρανσης, ψύξης-απόψυξης, κρυστάλλωσης αλάτων κλπ. και εξασφαλίστηκε ο χρωματισμός του λίθου που προσομοιάζει σε αυτόν των αρχαίων. Παράλληλα, πραγματοποιήθηκε ανασκαφική διερεύνηση από την αρχαιολόγο Χ. Παπασταμάτη – φον Μοοκ, η οποία έδωσε σημαντικά στοιχεία για την ιστορία του Θεάτρου.

Η αντιστήριξη των ετοιμόρροπων τμημάτων του αναλήμματος κατά την ανατολική πάροδο εξασφαλίστηκε μέσω της ανακατασκευής του τοίχου μέχρι τη 13η στρώση με μία βαθμιδωτή κατά την όψη διαμόρφωση. Ιδιαίτερα στο καταληκτήριο τμήμα του τοίχου προς την

ορχήστρα, η αποκατάσταση πραγματοποιήθηκε έως το επίπεδο του κεκλιμένου στηθαίου, ενώ δεν προτάθηκε αποκατάσταση της υπερκείμενης επίστεψής του, λόγω έλλειψης τεκμηριωμένων στοιχείων. Συνολικά τοποθετήθηκαν 297 νέοι λίθοι, εκ των οποίων οι 174 από πειραϊκό πωρόλιθο στην επένδυση και 123 τεχνητοί κροκαλοπαγείς στην εσωτερική υποδομή, ενώ κατασκευάστηκαν τέσσερις νέοι αναβαθμοί στην κλίμακα που βρίσκεται σε επαφή με το ανάλημμα και οκτώ συμπληρώματα αρχαίων λίθων. Ο διαχωρισμός του αποκαθιστούμενου τμήματος του αναλήμματος από το αρχαίο επετεύχθη με την τοποθέτηση λεπτής ταινίας φύλλου μολυβιού σε εσοχές που απολαξεύτηκαν στις κάτω και πλαϊνές επιφάνειες των νέων πειραϊκών λίθων.

Το ανάλημμα της ανατολικής παρόδου μετά την ολοκλήρωση των εργασιών

Για την εξασφάλιση της αναστρεψιμότητας της επέμβασης, στα διάκενα μεταξύ των αρχαίων καταλοίπων και του αποκατεστημένου τμήματος του αναλήμματος, τα οποία πληρώθηκαν με αργιλώδη άμμο, νερό και μικρές προσμίξεις τσιμέντου, παρεμβλήθη εύκαμπτη μεμβράνη.

Επιπλέον, με βάση τροποποιημένη μελέτη ως προς τη μορφή του ανατολικού τμήματος του αναλήμματος που εκπόνησε η αρχιτέκτων Α. Σαμαρά πραγματοποιήθηκαν προσθετικές εργασίες. Βάσει και της στατικής μελέτης του πολιτικού μηχανικού Κ. Ζάμπα, πραγματοποιήθηκε η στερέωση 14 κροκαλοπαγών λίθων του ανατολικού πλευρικού αναλήμματος του κοίλου, που παρουσίαζαν ιδιαίτερα στατικά προβλήματα, η στεγάνωση του αναλήμματος κατά την ανατολική πάροδο, οι τελικές επιχωματώσεις και η διευθέτηση των ομβρίων υδάτων πίσω από αυτό.

Το ανατολικό τμήμα του αναλήμματος της ανατολικής παρόδου, πριν και μετά την αποκατάσταση

Το ανάλημμα της δυτικής παρόδου

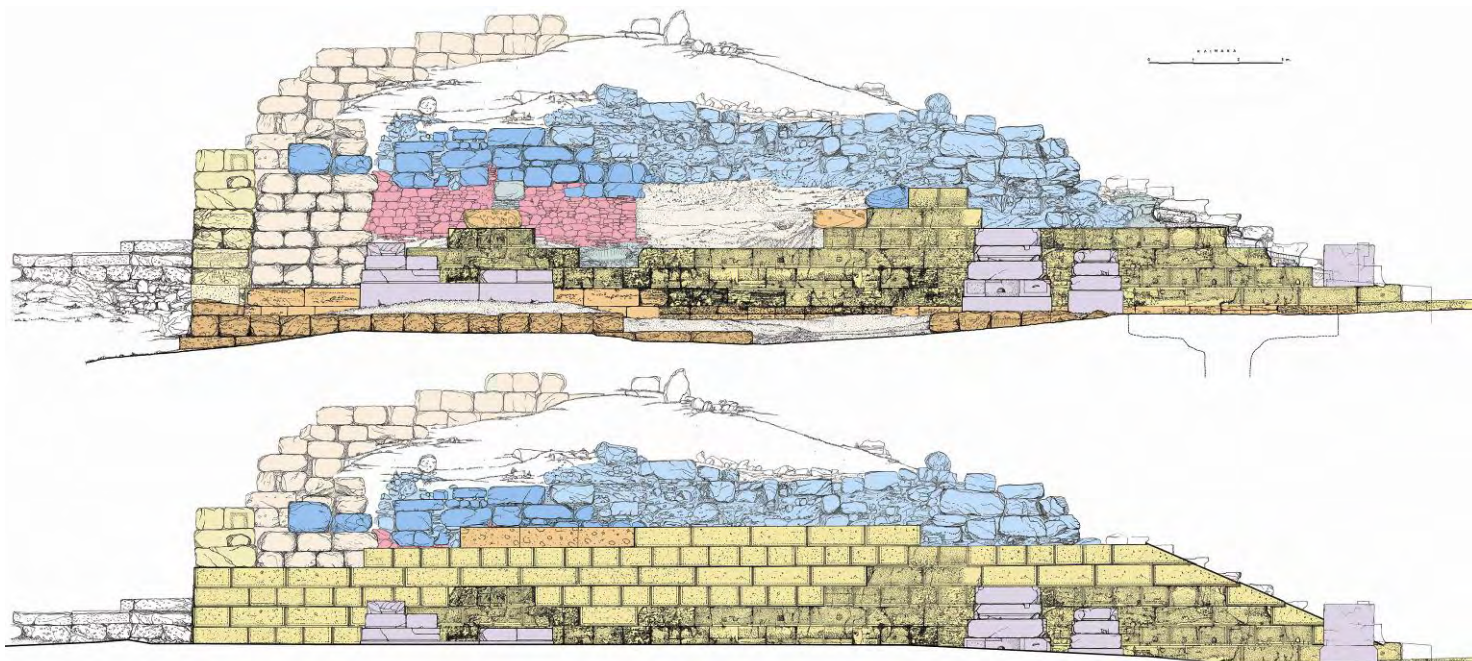
Οι αποχωματώσεις στην περιοχή αυτή του θεάτρου κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα έφεραν στο φως τα κατάλοιπα του αναλήμματος, αλλά και τμήμα του μεσαιωνικού (13ος αι.) τείχους της Ακροπόλεως, του ονομαζόμενου Ριζοκάστρου, πίσω από το ανάλημμα. Επειδή το μεγαλύτερο μέρος των λίθων του αναλήμματος είχε συληθεί κατά την ύστερη αρχαιότητα, το επίπεδο διατήρησης του τοίχου ήταν ιδιαίτερα χαμηλό. Το γεγονός αυτό οδήγησε στην απόπλυση των αρχαίων επιχώσεων μεταξύ του αναλήμματος και των καταλοίπων του Ριζοκάστρου, με αποτέλεσμα να επιδεινωθεί η στατική επάρκεια της θεμελίωσης των καταλοίπων του Ριζοκάστρου. Οι συνεχιζόμενες αποπλύσεις των επέφεραν καταρρεύσεις του μετώπου του μεσαιωνικού τείχους.

Το ανάλημμα της δυτικής παρόδου πριν την αποκατάσταση

Για την οριστική επίλυση των προβλημάτων αυτών και ενώ βρισκόταν σε εξέλιξη το αναστηλωτικό πρόγραμμα στο ανάλημμα της ανατολικής παρόδου, εκπονήθηκε μελέτη στερέωσης και αποκατάστασης του αναλήμματος της δυτικής παρόδου. Στο πλαίσιο σύνταξης της αρχιτεκτονικής μελέτης, από την αρχιτέκτονα Α. Σαμαρά σε συνεργασία με το σχεδιαστή Δ. Κουλιάδη, αλλά και για την εκπόνηση στατικής μελέτης στερέωσης των καταλοίπων, που εκπόνησε ο πολ. μηχανικός Κ. Ζάμπας, διενεργήθηκε ανασκαφική διερεύνηση στα ΒΔ. των

καταλοίπων του Ριζοκάστρου από την αρχαιολόγο Χρ. Παπασταμάτη-φον Μόοκ. Η έρευνα αυτή έδωσε τα απαραίτητα στοιχεία για το επίπεδο έδρασης των θεμελίων του Ριζοκάστρου, αλλά συγχρόνως νέα πολύ σημαντικά στοιχεία για το Θέατρο της κλασικής περιόδου.

Σχέδια αποτύπωση και πρότασης αποκατάστασης του δυτικού πλευρικού αναλήμματος

Στα τέλη 2002 άρχισε το αναστηλωτικό πρόγραμμα, το οποίο ολοκληρώθηκε το 2005. Το απαραίτητο για την αναστήλωση νέο υλικό είχε εξορυχθεί στη δεκαετία του '90 και βρισκόταν αποθηκευμένο στο χώρο.

Στο πλαίσιο των εργασιών διεξήχθη ανασκαφική διερεύνηση από την αρχαιολόγο Χρ. Παπασταμάτη – φον Μόοκ στα νότια της παρόδου, ώστε να διευκρινιστούν ερευνητικά ζητήματα για την ύπαρξη του προπύλου που ταύτιζε ο Μ. Κορρές βάσει λαξεύσεων στην όψη των αρχαίων λίθων του αναλήμματος. Η έρευνα επιβεβαίωσε την άποψη του Μ. Κορρέ και έδωσε νέα στοιχεία για την περιοχή αυτή του Θεάτρου.

Οι προτάσεις της μελέτης κινήθηκαν στο πλαίσιο ενός πνεύματος περιορισμού σχετικά με την προσθήκη μεγάλου ποσοστού νέου υλικού και αυτό καθορίστηκε από την πρόθεση ανάδειξης των καταλοίπων του μεσαιωνικού Ριζοκάστρου. Η αποκατάσταση του αναλήμματος έφτασε έως το επίπεδο της 7ης σειράς, ενώ το τμήμα του προς την ορχήστρα αποκαταστάθηκε έως το επίπεδο του κεκλιμένου στηθαίου, σε αντιστοιχία με εκείνο της ανατολικής παρόδου. Συνολικά τοποθετήθηκαν 83 νέοι πειραϊκοί λίθοι στην επένδυση του τοίχου, ενώ συμπληρώθηκαν 13 αρχαίοι λίθοι. Ο εσωτερικός πυρήνας του δίπλινθου αναλήμματος αποκαταστάθηκε με 37 τεχνητούς κροκαλοπαγείς λίθους, ενώ το σωζόμενο τμήμα της κλίμακας που βρίσκεται σε επαφή με το ανάλημα αποκαταστάθηκε με την κατασκευή ενός νέου αναβαθμού, τη συμπλήρωση δύο κατά χώραν σωζομένων και την επανένταξη ενός αρχαίου διάσπαρτου. Οι εργασίες στερέωσης αφορούσαν στους κατά χώραν σωζόμενους κροκαλοπαγείς λίθους της θεμελίωσης στο κεντρικό τμήμα του αναλήμματος και

της νοτιοδυτικής του γωνίας, οι οποίοι είχαν υποστεί εκτεταμένη απώλεια της αρχικής τους μάζας.

Ο διαχωρισμός αρχαίου και αναστηλούμενου τμήματος ακολούθησε τις αρχές που εφαρμόστηκαν και στο ανάλημμα της ανατολικής παρόδου. Η στεγάνωση του αποκατεστημένου αναλήμματος εξασφαλίστηκε με τη χρήση ειδικής μεμβράνης κατά την εσωτερική παρειά του, η οποία κατευθύνει τα ύδατα από τον πυθμένα της τάφρου σε υπόγειο αγωγό αποχέτευσης δυτικά του αναλήμματος.

Το ανάλημμα της δυτικής παρόδου μετά την αποκατάσταση. Σε πρώτο πλάνο, το αναστηλωμένο βάθρο του ποιητή Αστυδάμαντα

Το 2005 και μετά την ταύτιση του εντειχισμένου καταληκτήριου λίθου της επίστεψης του αναλήμματος στο θεμέλιο του υστερορωμαϊκού Βήματος του Φαίδρου, με μελέτη που εκπονήθηκε από την ίδια επιστημονική ομάδα, αποκαταστάθηκε τμήμα της επίστεψης και του συναρμοζόμενου σε αυτήν ενεπίγραφου βάρου του δραματικού ποιητή Αστυδάμαντα, και συμπληρώθηκε το ελλείπον τμήμα του περιμετρικού διαδρόμου της ορχήστρας.

Πρόγραμμα διαχείρισης διασπάρτων αρχιτεκτονικών μελών και συντήρησης

Οι εκτεταμένες αποχωματώσεις, οι καθαιρέσεις μεταγενέστερων κτισμάτων και οι ανασκαφικές εργασίες στο χώρο του Ιερού και του Θεάτρου του Διονύσου, κυρίως κατά το δεύτερο μισό του 19ου αι., έφεραν στο φως μεγάλο αριθμό λίθινων και μαρμάρινων κινητών ευρημάτων. Ήδη από εκείνη την εποχή χρησιμοποιήθηκαν διάφορα σημεία του αρχαιολογικού χώρου, αλλά κυρίως το εσωτερικό των μνημείων, για την απόθεση αρχιτεκτονικών μελών, βάθρων και άλλων λίθων. Δεδομένης της απουσίας μεγάλου αποθηκευτικού χώρου στη Νότια Κλιτύ είχε αρχίσει από το παρελθόν προσπάθεια

διαχείρισης αυτού του υλικού με μεταφορές, ομαδοποιήσεις και διευθετήσεις αρχιτεκτονικών μελών που αποδίδονται σε συγκεκριμένα μνημεία, με σκοπό την αξιοποίησή τους σε μελλοντικά έργα αποκατάστασης. Σε αυτά τα πλαίσια συγκεντρώθηκαν όλα τα διάσπαρτα εδώλια του κοίλου του Θεάτρου σε δύο μεγάλους αποθέτες κοντά στο μνημείο. Παράλληλα, μεταφέρθηκαν διακεκριμένα ενεπίγραφα μνημεία σε στεγασμένο χώρο για προστασία και ανάδειξη.

Η περιοχή της σκηνής του Θεάτρου πριν και μετά τις εργασίες

Ιδιαίτερα επιβαρυνόμενη παρουσιαζόταν η εικόνα της περιοχής της σκηνής του Θεάτρου και της στοάς του Ιερού του Διονύσου, όπου είχαν αποτεθεί ήδη από τους πρώτους ανασκαφείς διάφορα αρχιτεκτονικά μέλη και βάθρα. Το γεγονός αυτό υποβάθμιζε αισθητικά τα σημαντικά αυτά μνημεία και δημιουργούσε σύγχυση στην αναγνωσιμότητα των καταλοίπων

τους. Μετά την εκπόνηση σχετικής μελέτης το 2003 από την αρχαιολόγο Χρ. Παπασταμάτη-φον Μόοκ άρχισε άμεσα η εφαρμογή ενός προγράμματος διαχείρισης στην περιοχή αυτή. Το πρόγραμμα αφορούσε στην απομάκρυνση λίθων που δεν σχετίζονται με τα μνημεία, στη συγκέντρωση όλων των αρχιτεκτονικών μελών που αποδίδονται σε αυτά, στην ομαδοποίηση και διδακτική διευθέτησή τους σε ενδεικτικές ή ομόλογες θέσεις, ενώ παράλληλα έγιναν συμπληρωματικές επιχωματώσεις και διαμορφώσεις του εσωτερικού των μνημείων για τον τονισμό και ανάδειξη των περιγραμμάτων των καταλοίπων τους. Οι διευθετήσεις και οι ενδεικτικές τοποθετήσεις συνανηκόντων στα μνημεία αρχιτεκτονικών μελών συνέβαλαν στην εποπτική παρουσίασή τους και στην υπογράμμιση της τρίτης διάστασής τους. Συνολικά μεταφέρθηκαν 450 περίπου λίθοι. Ενδεικτικά αναφέρεται η τοποθέτηση πέντε τμημάτων δωρικών κίωνων σε ομόλογες θέσεις στο στυλοβάτη των δύο παρασκηνίων της ελληνιστικής σκηνής και η ομαδοποίηση 14 λίθων του δωρικού θριγκού της. Ανάλογες ενδεικτικές τοποθετήσεις και διδακτικές συναρμογές τμημάτων του θριγκού των δύο ορόφων της ρωμαϊκής φάσης του σκηνικού οικοδομήματος (17 αρχιτεκτονικά μέλη) επετεύχθησαν μετά τη συγκέντρωση και ταύτιση όλων των διάσπαρτων αρχιτεκτονικών μελών του μνημείου (συνολικά 78 μέλη) και τη σύνταξη συμπληρωματικής πρότασης. Συμπληρωματικές εργασίες διαχείρισης του διάσπαρτου υλικού στο εσωτερικό του Ιερού του Διονύσου έγιναν μετά τη σχετική μελέτη τις ίδιες αρχαιολόγου. Η απόδοση, μεταφορά και ομαδοποίηση 240 αρχιτεκτονικών λίθων κοντά στα συνανήκοντα μνημεία ή σε ειδικά διαμορφωμένο πλάτωμα εκτός του Ιερού συνέβαλαν στην αισθητική αναβάθμιση και ανάδειξη της ευρύτερης περιοχής του Ιερού του Διονύσου

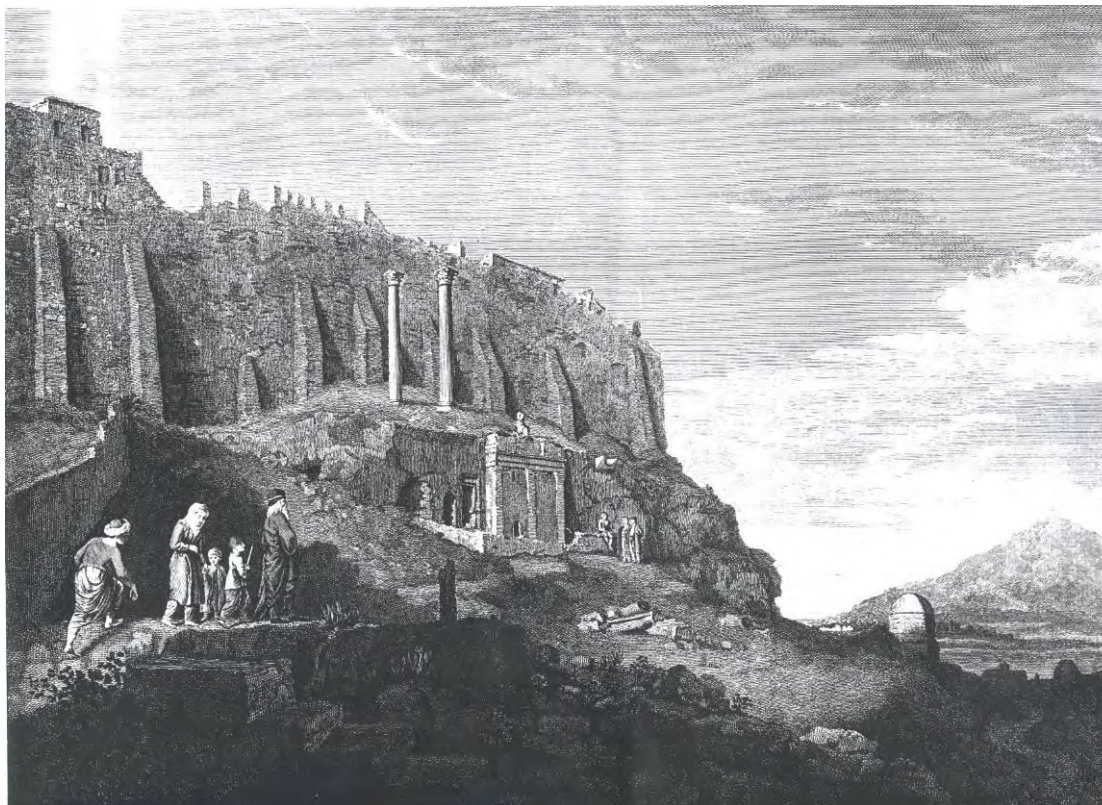
Παράλληλα με τα αναστηλωτικά προγράμματα του έργου, βαρύτητα έχει δοθεί και στη συντήρηση διακεκριμένων μνημείων του Διονυσιακού Θεάτρου. Το πρόγραμμα αυτό, που εκτελείται υπό την επίβλεψη της αρχαιολόγου Χρ. Παπασταμάτη-φον Μόοκ, αφορά στους ενεπίγραφους θρόνους της μαρμάρινης προεδρίας του Θεάτρου του Διονύσου, στα ανάγλυφα του υστερορρωμαϊκού Βήματος του Φαίδρου, καθώς και σε μεμονωμένα ενεπίγραφα βάθρα και αρχιτεκτονικά μέλη που αποδίδονται στο σκηνικό οικοδόμημα. Οι εργασίες αυτές αποσκοπούν στη στερέωση της επιφάνειας του μαρμάρου με ψεκασμούς από κορεσμένο διάλυμα υδροξειδίου του ασβεστίου, αλλά και σε σφραγίσεις ρηγματώσεων, στερεώσεις κατακερματισμένων σημείων της επιφάνειάς τους, συγκολλήσεις θραυσμάτων και διαρρηγμένων τμημάτων.

Στιγμιότυπο από τις εργασίες στην προεδρία του Θεάτρου

Β. Έργα σε εξέλιξη

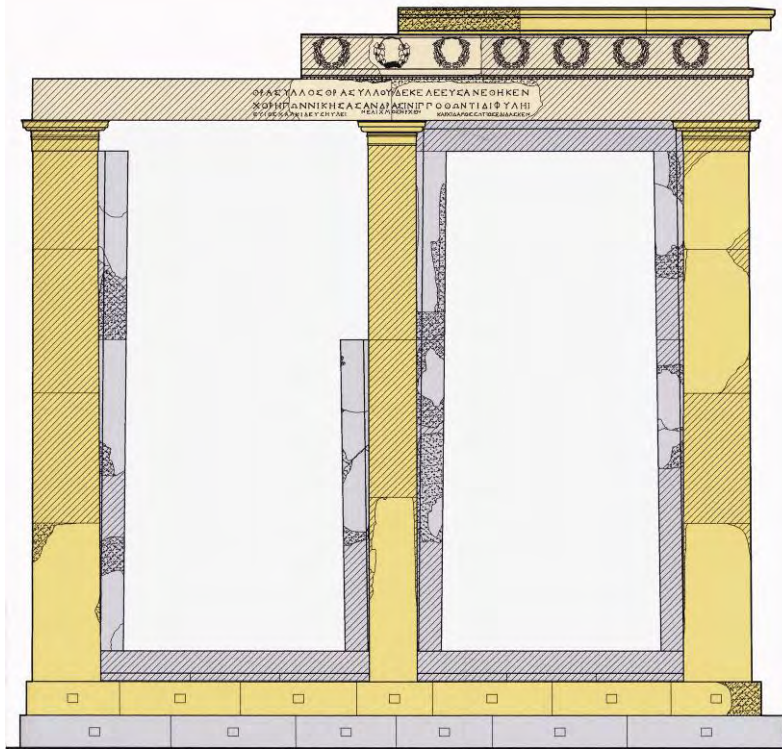
Το χορηγικό μνημείο του Θρασύλλου

Απεικόνιση του μνημείου του Θρασύλλου στα μέσα του 18^{ου} αιώνας (J. Stuart και N. Revett)

Το μνημείο του Θρασύλλου, ενώ είχε διατηρηθεί σχεδόν ακέραιο για είκοσι αιώνες, καταστράφηκε το 1827, κατά την πολιορκία της Ακροπόλεως από τους Τούρκους. Στα μέσα του 19ου αιώνα η Αρχαιολογική Εταιρεία είχε εξαγγείλει την αναστήλωσή του, μέρος όμως του εγκατάσπαρτου υλικού του διηρπάγη και αναλαξευμένο χρησιμοποιήθηκε στην αποκατάσταση της εκκλησίας της Σώτειρας του Λυκοδήμου (Ρωσική Εκκλησία). Στα μέλη που περισώθηκαν στο προαύλιό της εντάσσεται και το κεντρικό τεμάχιο της ζωφόρου με τους δύο στεφάνους, που εκτίθετο στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο και μεταφέρθηκε το 2002 στο Κέντρο Μελετών Ακροπόλεως. Στη Νότια Κλιτύ επεστράφησαν το 2002 και δύο λίθοι της ζώνης του γείσου, καθώς και το επίκρανο του μεσαίου πεσσού, που φυλάσσονταν στο ίδιο Μουσείο.

Τα λεπτομερή σχέδια των J. Stuart και N. Revett, που εκπονήθηκαν το 1751-53, τεκμηριώνουν σχεδόν πλήρως τη μορφή και τις διαστάσεις του αρχαίου μνημείου και μαζί με νέες παρατηρήσεις και μετρήσεις επί των σωζόμενων μελών αποτέλεσαν τη βάση νέων αναλυτικών σχεδίων στο πλαίσιο της μελέτης αποκατάστασης του μνημείου, που εκπονήθηκε στο τέλος του 2002 από τον αρχιτέκτονα Κ. Μπολέτη. Η μελέτη προβλέπει την σχεδόν πλήρη αποκατάσταση του μνημείου στην αρχική του μορφή, με χρήση του μεγαλύτερου μέρους του αρχαίου υλικού.

Η εγκεκριμένη πρόταση αποκατάστασης του χορηγικού μνημείου του Θρασύλλου

Τμήμα του αναστηλωτικού προγράμματος του μνημείου, που αφορούσε την δομική αποκατάσταση και εξυγίανση των κατώτερων δομικών μερών του μέχρι το ύψος του τρίτου δόμου/αντιθήματος των πλευρικών του όψεων, περιλήφθηκε και ολοκληρώθηκε στα δύο Τεχνικά Δελτία του Γ' ΚΠΣ της περιόδου 2002-2009 (ΠΕΠ Αττικής και πρόγραμμα Πολιτισμός). Πραγματοποιήθηκαν απομακρύνσεις κατά χώραν ιστάμενου υλικού για λόγους συντήρησης και συμπλήρωσής του. Παράλληλα συγκεντρώθηκαν με παραδοσιακές μεθόδους έλξης και ανύψωσης τριάντα έξι (36) διάσπαρτοι λίθοι από το κοίλο του Διονυσιακού Θεάτρου και την ευρύτερη περιοχή. Αρχαιολογικοί καθαρισμοί υπό την επίβλεψη του υπεύθυνου αρχαιολόγου Μ. Κοντού και διαλύσεις νεώτερων κατασκευών κρίθηκαν απαραίτητες για την εξέλιξη ορισμένων επιμέρους επεμβάσεων.

Απομακρύνθηκαν από την αρχική τους θέση λίθοι του στυλοβάτη και αποξηλώθηκαν τα κατώτερα δομικά μέρη των παραστάδων με τα εσωτερικά αντιθήματά τους και τους πλευρικούς ορθοστάτες. Οι λίθοι αυτοί έφεραν έντονα σημάδια θερμικής βλάβης και ποικίλες φθορές από ισχυρές μηχανικές καταπονήσεις, προσκρούσεις οβίδων κ.λ.π.

Η κατασκευή των συμπληρωμάτων, που εμπλέκονται με τις κατώτερες περιοχές του μνημείου, έγινε με σημειοθέτη, χρησιμοποιώντας νέα τεμάχια λευκού και γκρίζου μαρμάρου. Για την επίσπευση της διαδικασίας παραγωγής συμπληρωμάτων χρησιμοποιήθηκε παράλληλα και ψηφιακός παντογράφος σε συνεργασία με γνωστή ιδιωτική εταιρεία. Εκτός από την κατασκευή των συμπληρωμάτων, η δομική αποκατάσταση των μελών περιλάμβανε και μια σύνθετη διαδικασία συντήρησης και στερέωσης, η οποία αφορά σε ενεματώσεις των ρηγματώσεών τους, τοποθέτηση αφανών ράβδων τιτανίου σε επιλεγμένα σημεία, εξυγίανση των αποσαθρωμένων περιοχών και συγκολλήσεις επιμέρους θραυσμάτων των λίθων.

Η συντήρηση των αρχιτεκτονικών μελών και η ανασύνθεση της ζώνης των στυλοβατών περιέλαβε διαδοχικά πολλά στάδια συγκολλήσεων. Αρχικά, προωθήθηκε σε σημαντικό βαθμό η εργοταξιακή υποδομή του αναστηλωτικού προγράμματος, με την προμήθεια όλων των απαραίτητων εργαλείων και εξειδικευμένου μηχανολογικού εξοπλισμού και κυρίως την εγκατάσταση στη βραχώδη περιοχή του Επιθεάτρου, ΝΑ του μνημείου, ενός εκτεταμένου δικτύου ραγών μετακίνησης λίθων. Η εγκατάσταση αυτή εξασφάλισε την απρόσκοπτη μεταφορά των απαραίτητων όγκων μαρμάρου από και προς το μνημείο. Για την περαιτέρω κλιμάκωση των εργασιών εγκαταστάθηκε ειδικά σχεδιασμένη γερανογέφυρα και δημιουργήθηκε ξύλινο επίπεδο εργασίας. Οι επόμενες εργασίες εστίασαν στην αποκατάσταση των κατακόρυφων στηριγμάτων του μνημείου, δηλαδή των παραστάδων και του κεντρικού πεσσού, με συμπληρώσεις των αρχαίων αρχιτεκτονικών μελών και κατασκευή νέων, όπου απαιτείτο. Για τα αρχιτεκτονικά μέλη από πεντελικό μάρμαρο (σφόνδυλοι πεσσού και παραστάδων) χρησιμοποιείται λευκό μάρμαρο Διονύσου, ενώ για τα αντιθήματά τους από υμήττιο μάρμαρο γίνεται χρήση γκρίζου μαρμάρου Διονύσου. Για τα συμπληρώματα των εσωτερικών αντιθημάτων από ακροπολίτη λίθο χρησιμοποιείται τεχνητός λίθος, ενώ όταν πρόκειται για νέα αρχιτεκτονικά μέλη στη θέση αυτή γίνεται χρήση ροδόχρου ασβεστολίθου Επιδαυρίας. Οι συγκολλήσεις γίνονται με λευκό τσιμέντο Δανίας και σπλισμό από ράβδους τιτανίου, ενώ τιτάνιο χρησιμοποιείται και στους μεταξύ των αρχιτεκτονικών μελών συνδέσμους.

Τα στατικά θέματα του έργου έχουν αναληφθεί από την πολ. Μηχανικό Ευφ. Σαμπά, ενώ σημαντική είναι η συνεισφορά στην σχεδιαστική τεκμηρίωση του μνημείου από τον σχεδιαστή μέσω Η/Υ Γ. Ασλάνη. Οι εργασίες συντήρησης των λίθων του μνημείου έχουν ανατεθεί στις συντηρήτριες Α. Δημητριάδου και Ι. Πόρρου.

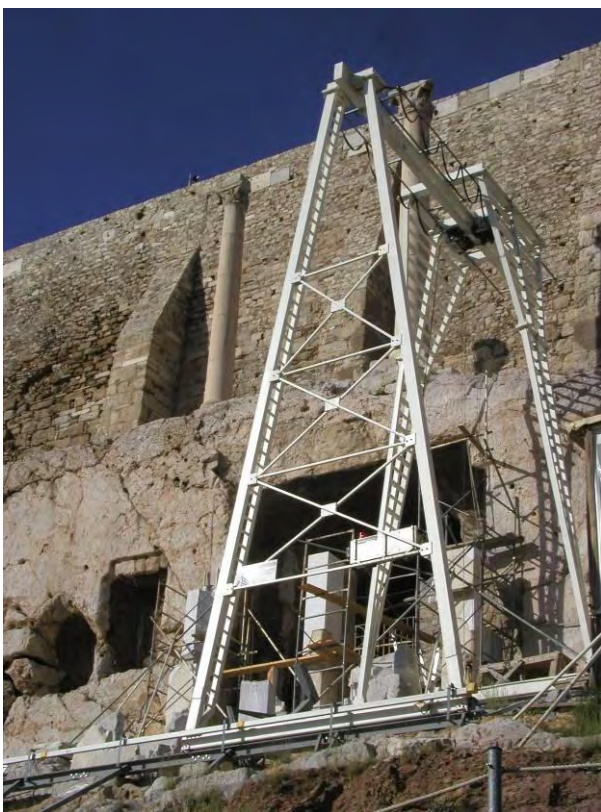
Ενώ η διαδικασία αποκατάστασης των κατακόρυφων στηριγμάτων του μνημείου με τα αντιθήματά τους εξελίσσεται, έχει ήδη ολοκληρωθεί, με τη χορηγία του Ιδρύματος Ι. Κωστόπουλου, η κατασκευή της ζωφόρου και των επικράνων των δύο παραστάδων, τα οποία δεν σώζονταν.

Το ανατολικό επίκρανο και η ζωφόρος του μνημείου του Θρασύλλου

Έτσι, για την ολοκλήρωση του έργου απομένει η ολοκλήρωση της αποκατάστασης των κατακόρυφων στηριγμάτων του μνημείου, η αναστήλωση του θριγκού του αλλά και η αποκατάσταση των μαρμάρινων περιθωρωμάτων του.

Στο πλαίσιο του έργου εκτελείται και η συντήρηση των τοιχογραφιών της εκκλησίας της Παναγίας Σπηλιώτισσας, που διαμορφώθηκε στους χρόνους της Τουρκοκρατίας μέσα στο σπήλαιο.

Επάνω αριστερά: Το εργοτάξιο του χορηγικού μνημείου του Θρασύλλου

Δεξιά: Λεπτομέρειες από τις εργασίες συντήρησης και συμπλήρωσης των αρχιτεκτονικών μελών του μνημείου

Κάτω αριστερά: Το χορηγικό μνημείο του Θρασύλλου, κατά τη διάρκεια των εργασιών

Το ανατολικό πλευρικό ανάλημμα

Με την περάτωση τριών αναστηλωτικών προγραμμάτων στα αναλήμματα της ανατολικής και της δυτικής παρόδου του Θεάτρου ολοκληρώθηκε το 2007 το έργο αποκατάστασης του νοτίου μετώπου του Κοίλου.

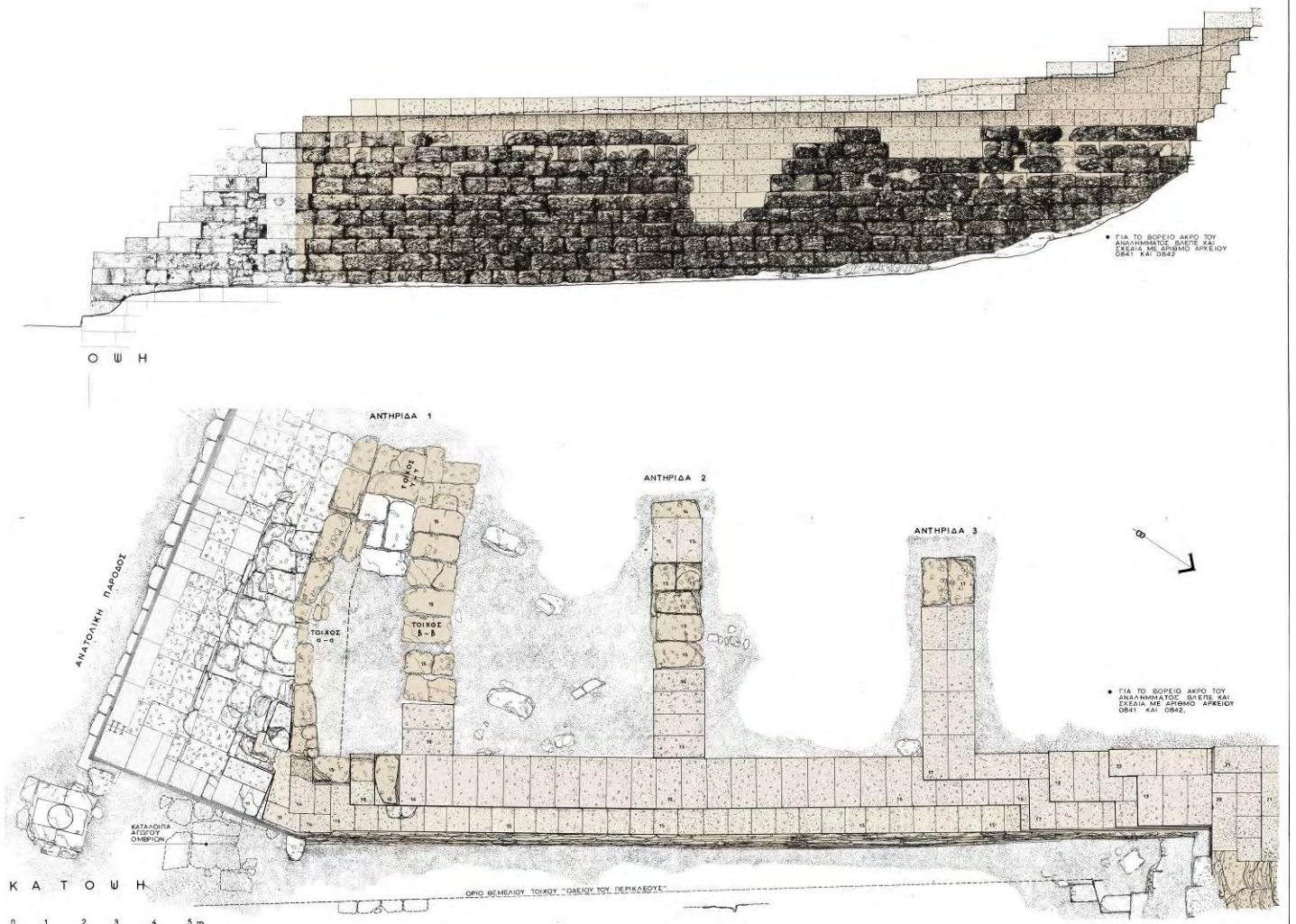
Το ανατολικό πλευρικό ανάλημμα πριν την έναρξη των εργασιών

Η επόμενη φάση των προγραμματισμένων επεμβάσεων αφορά στην επίλυση ποικίλων προβλημάτων των πλευρικών αναλημμάτων του μνημείου, το δομικό σύστημα των οποίων αποτελείται από τη συνεργασία των περιφερειακών αναλημμάτων με τους εγκάρσιους προς αυτούς μικρότερους τοίχους – αντηρίδες, που διατάσσονται προς το εσωτερικό του κοίλου. Δεδομένου ότι τα κατάλοιπα των αναλημμάτων αυτών διατηρούνται σήμερα χαμηλότερα σε σχέση με το αρχικό τους ύψος, τα όμβρια ύδατα, προερχόμενα από υψηλότερο σωζόμενο επίπεδο της επίχωσης κατακλύζουν τις κατασκευές τους και συνιστούν τον κυριότερο παράγοντα φθοράς του δομικού υλικού τους.

Η μελέτη στερέωσης και μερικής αποκατάστασης του ανατολικού πλευρικού αναλήμματος, που εγκρίθηκε από το ΚΑΣ το 2008, συντάχθηκε από την αρχιτέκτονα Α. Σαμαρά και την αρχαιολόγο Χρ. Παπασταμάτη φον-Μόοκ, σε συνεργασία με το σχεδιαστή Δ. Κουλιάδη. Τα ζητήματα της στατικής επάρκειας υπολογίστηκαν από την πολιτικό μηχανικό Ε. Σαμπά.

Οι διερευνήσεις της ΒΔ γωνίας του Ωδείου του Περικλέους το 1914-31 απεκάλυψαν το ανατολικό πλευρικό ανάλημμα κατά την εξωτερική όψη, ενώ πολλά ζητήματά του –

κατασκευαστικά και χρονολογικά- παρέμειναν άλυτα. Η νεώτερη ανασκαφική έρευνα, η πλήρης βιβλιογραφική, σχεδιαστική και φωτογραφική τεκμηρίωση, σε συνδυασμό με την ανάλυση των μορφολογικών στοιχείων και τη διάγνωση των προβλημάτων του αναλήμματος και των αντηρίδων του, οδήγησαν στη διατύπωση προτάσεων αποκατάστασής του.

Η εγκεκριμένη πρόταση αποκατάστασης του ανατολικού πλευρικού αναλήμματος

Ακολουθώντας τις πάγιες αρχές της αναστήλωση αρχαίων μνημείων, προτάθηκε μια ήπιας μορφής και έκτασης αποκατάσταση καθ' ύψος με νέους τεχνητούς κροκαλοπαγείς λίθους, η κορυφογραμμή της οποίας ακολουθεί την κλίση της επίχωσης πίσω από το ανάλημμα. Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζεται από τη μία πλευρά η στεγάνωση των ανώτερων στρώσεων του αρχαίου τοίχου και από την άλλη διευθετείται η απορροή των ομβρίων υδάτων προς την ορχήστρα. Επίσης, συμπληρώνονται με νέες και αρχαίες διάσπαρτες λιθοπλίνθους τα αποδομημένα τμήματα της όψης του αναλήμματος, ενώ τα ελλείποντα τμήματα των φθαρμένων in situ κροκαλοπαγών λίθων αποκαθίστανται με τη μέθοδο της επί τόπου κατασκευής ξυλοτύπων και την έγχυση χυτών συμπληρωμάτων. Προβλέπεται ακόμη η ενίσχυση της γωνίας – σημείο συναρμογής του ανατολικού πλευρικού αναλήμματος με το ανάλημμα βορείως του Ωδείου του Περικλέους, κατά τον ίδιο τρόπο. Συνολικά σε αυτές τις

επεμβάσεις θα χρησιμοποιηθούν περίπου 200 νέες λιθόπλινθοι με πλήρεις διαστάσεις, 30 συμπληρώματα αρχαίων και θα ενταχθούν στο ανάλημμα περίπου 10 αρχαίες λιθόπλινθοι.

Με την ολοκλήρωση της ανακατασκευής του αναλήματος, κατά μήκος της εσωτερικής παρειάς του και περιμετρικά των αντηρίδων, θα γίνει η τελική διάστρωση της ενισχυμένης επίχωσης (από κιμηλόχωμα με μικρό ποσοστό τσιμέντου) με κλίση προς την ορχήστρα, για τη διευθέτηση των ομβρίων. Με αυτόν τον τρόπο επιδιώκεται εκτός των άλλων η καλύτερη διάκριση των θέσεων και της μορφής των αντηρίδων στην κάτοψη του Θεάτρου και η γενικότερη αισθητική αναβάθμιση του μνημείου.

Το ανατολικό πλευρικό ανάλημμα κατά τη διάρκεια των εργασιών. Διακρίνονται οι ανασκαφικές τομές στη θέση των αντηρίδων

Το αναστηλωτικό πρόγραμμα στο μνημείο ξεκίνησε το 2008 και οι εργασίες επικεντρώθηκαν αρχικά στη 2^η και 3^η αντηρίδα του αναλήματος. Τα συγκεκριμένα σημεία αποτελούσαν ανοικτές ανασκαφικές τομές, που συνέλεξαν μεγάλες ποσότητες ομβρίων υδάτων εξαιτίας του σημαντικού βάθους των αποδομημένων τμημάτων των κατασκευών τους. Συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκαν οι πληρώσεις με νέες τεχνητές λιθοπλίνθους και οι συμπληρώσεις των φθαρμένων αρχαίων σε τρεις στρώσεις των αντηρίδων. Στην περίπτωση της 3^{ης} αντηρίδας ενσωματώθηκε στο αναστηλωμένο τμήμα και ο κατά χώραν σωζόμενος σιρός βυζαντινής οικίας, ενώ στα κενά μεταξύ των ανασκαφικών παρειών και των αντηρίδων τοποθετήθηκε καθαρό κιμηλόχωμα. Με αυτόν τον τρόπο εξασφαλίστηκε η στεγάνωση της κατασκευής και απετράπη η διείσδυση των ομβρίων υδάτων στις χαμηλότερες στρώσεις του μνημείου.

Στιγμιότυπο από τη χύτευση συμπληρωμάτων των κροκαλοπαγών λίθων του αναλήμματος

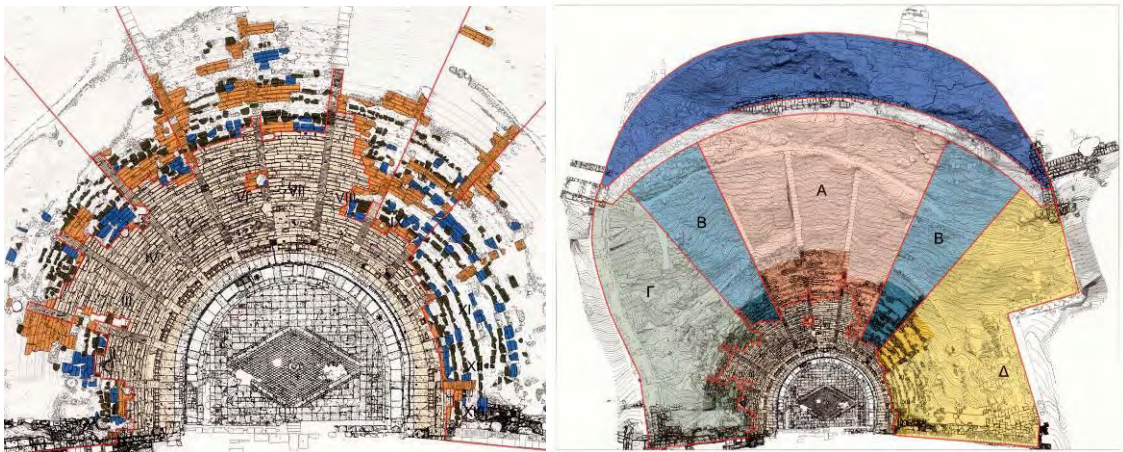

Στιγμιότυπο από τη λάξευση λιθοπλίνθου από τεχνητό κροκαλοπαγή λίθο

Στη συνέχεια ακολούθησαν οι εργασίες αποκατάστασης καθ' ύψος του μεγάλου αποδομημένου τμήματος της όψης του πλευρικού αναλήμματος με εντάξεις σε αυτό διασπάρτων αρχαίων κροκαλοπαγών και τοποθετήσεις νέων τεχνητών λιθοπλίνθων. Σε εξέλιξη βρίσκονται οι συμπληρώσεις των in situ φθαρμένων λιθοπλίνθων στην όψη.

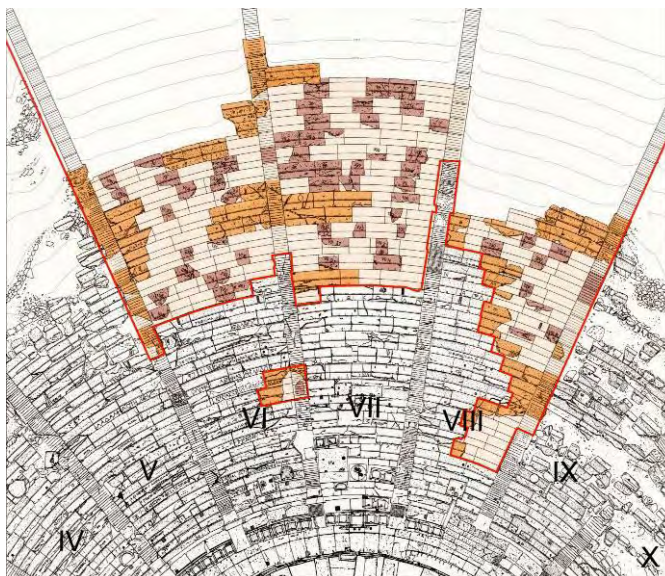
Το κοίλο

Η μελέτη αποκατάστασης του κοίλου του Διονυσιακού Θεάτρου εκπονήθηκε το 2003 από τους αρχιτέκτονες Κ. Μπολέτη και Κ. Ασλανίδη και τον αρχαιολόγο Μ. Μαυροειδόπουλο. Προβλέπει τη σταδιακή αναμόρφωση των ανώτερων περιοχών του διατηρούμενου τμήματος του κοίλου, που παρουσιάζουν εικόνα έντονης αποδιοργάνωσης, καθώς τα κατά χώραν σωζόμενα εδώλια συνυπάρχουν με διάσπαρτα ή θραύσματά τους, σε τυχαίες θέσεις. Προτείνει τη συμπλήρωση κάθε κερκίδας μέχρι το ύψος του ανώτερου σωζόμενου εδωλίου με περισσότερα από 200 ακέραια ή συμπληρούμενα διάσπαρτα εδώλια, αλλά και με εξ ολοκλήρου νέους λίθους.

Αριστερά: Λεπτομέρεια της κάτοψης του κοίλου. Με κίτρινο εικονίζονται οι λίθοι που διατηρούνται in situ. Με μπλε εικονίζονται διάσπαρτοι επανεντάξιμοι λίθοι και με πράσινο διάσπαρτοι μη επανεντάξιμοι λίθοι.

Δεξιά: πρόταση σταδιακής αποκατάστασης του κοίλου του Θεάτρου του Διονύσου. Η κατώτερη περιοχή θα παραμείνει ως έχει, ενώ οι υπόλοιπες θα αποκατασταθούν σε διαδοχικά στάδια (Α,Β,Γ,Δ).

Η εγκεκριμένη πρόταση αποκατάστασης του κεντρικού τομέα Α. Με κίτρινο εικονίζονται οι λίθοι που διατηρούνται στη θέση τους, με καφέ εικονίζονται οι διάσπαρτοι αρχαίοι λίθοι που επανεντάσσονται και με υπόλευκο οι νέοι λίθοι.

Οι κατώτερες περιοχές του σωζόμενου τμήματος του κοίλου θα διατηρηθούν ως έχουν. Επάνω από αυτές, στα σημεία δηλαδή όπου εμφανίζονται έντονες αποκλίσεις και παραμορφώσεις, προτείνεται η πλήρης αποκατάσταση των κερκίδων έως το ύψος που απαιτείται, ώστε να υποστηρίζεται το ανώτερο κατά χώραν σωζόμενο εδώλιο ή σύνολο

εδωλίων. Η αρχή αυτή δεν εφαρμόζεται στις τρεις ακραίες προς τα ανατολικά κερκίδες, όπου η απαίτηση για μία σύμμετρη ανάπτυξη οδήγησε στο σχεδιασμό μίας κλιμακωτής διάταξης, αντιστοιχίας με αυτήν της δυτικής πλευράς. Η αποκατάσταση θα περιλαμβάνει τα κατά χώραν σωζόμενα εδώλια, ενδεχομένως μετά από αφαίρεση και επανατοποθέτησή τους κατόπιν συγκολλήσεως ή συμπληρώσεως, όπου απαιτείται, διάσπαρτα εδώλια ή τμήματα τους και εδώλια από νέο υλικό. Υπολογίζοντας το συνολικό αριθμό εδωλίων που απαιτούνται για την εφαρμογή του γενικού σχεδίου και γνωρίζοντας των αριθμό των διασπάρτων εδωλίων που διατηρούν το πλήρες μήκος ή το πλήρες πλάτος τους, πληρώνοντας έτσι το βασικό κριτήριο που τέθηκε για την ένταξη τους στο μνημείο, καθορίστηκε πως το ποσοστό του αρχαίου υλικού στα προστιθέμενα τμήματα θα είναι περίπου 50%. Με αυτόν τον τρόπο έγινε η κατανομή του διάσπαρτου υλικού στις δεκατρείς κερκίδες.

Η επιλογή της συγκεκριμένης θέσης των διασπάρτων εδωλίων έγινε καταρχήν με κριτήριο τα επιμέρους μεγέθη τους (ύψος μετώπου, πλάτος καθίσματος κλπ.). Καθώς υπάρχει μεγάλη ποικιλία στα παραπάνω μεγέθη, η οποία δεν ακολουθεί κάποιο συγκεκριμένο κανόνα, οι μεταξύ τους συνδυασμοί οδήγησαν στο σχηματισμό επιμέρους ομάδων με εδώλια που μπορούσαν να ενταχθούν στην ίδια σειρά. Η περαιτέρω επιλογή έγινε επιδιώκοντας μία ομοιόμορφη κατανομή του αρχαίου υλικού τόσο για λόγους αισθητικούς όσο και για την κάλυψη τυχόν μικροαποκλίσεων στα επιμέρους μεγέθη. Η εναλλαγή αρχαίου και νέου υλικού επιπλέον βοηθά στη διάκριση των περιοχών που αναδομούνται, καθώς ο επισκέπτης μπορεί να αντιληφθεί πως στις περιοχές όπου συγκεντρώνονται αρχαία εδώλια αυτά διατηρούνται κατά χώραν, ενώ οι υπόλοιπες περιοχές είναι αποτέλεσμα αναστήλωσης.

Παράλληλα, προβλέπεται η διευθέτηση του πρανούς επάνω από τις περιοχές των διατηρημένων εδωλίων και η προέκταση των κλιμάκων μέχρι το ύψος του αρχαίου Περιπάτου, με σκοπό την αποσαφήνιση των γεωμετρικών χαρακτηριστικών του μνημείου και τη γενικότερη αισθητική αναβάθμιση του χώρου.

Η επέμβαση θα εκτελεστεί σταδιακά, περιοριζόμενη στο πρώτο στάδιο στις τρεις κεντρικές κερκίδες. Στα επόμενα στάδια οι επεμβάσεις θα επεκταθούν προς τις παρόδους.

Αριστερά: Άποψη του κοίλου του Θεάτρου πριν από τις επεμβάσεις

Δεξιά: Φωτορεαλιστική απόδοση της πρότασης, όπως προβλέπεται από τη μελέτη

Από το 2004 ως σήμερα έχουν εκτελεστεί εργασίες σε έξι σειρές της κεντρικής κερκίδας του κοίλου. Η μελέτη προέβλεπε για την εν λόγω περιοχή συμπληρώσεις αρχαίων εδωλίων, εδώλια εξ ολοκλήρου από νέο λίθο, αλλά και επανένταξη διασπάρτων. Ως εκ τούτου, η πρώτη αυτή εφαρμογή έδωσε τη δυνατότητα να δοκιμαστούν όλες οι προβλεπόμενες κατηγορίες εργασιών και να ελεγχθεί ως προς το αποτέλεσμα η προταθείσα επέμβαση, ενώ παράλληλα παρείχε τη δυνατότητα να αποκτηθεί η πολύτιμη για κάθε τύπο εργασίας τεχνογνωσία.

Η περιοχή επέμβασης στην κεντρική κερκίδα του Θεάτρου πριν (επάνω) και μετά (κάτω) τις εργασίες.

Το έργο συνοδεύτηκε από έρευνα για τον εντοπισμό συνανηκόντων θραυσμάτων εδωλίων σε όλη την έκταση του κοίλου, αλλά και στους αποθέτες διασπάρτων. Η έρευνα επικεντρώθηκε στον εντοπισμό πιθανών συνανηκόντων θραυσμάτων για τα εδώλια που επρόκειτο να συμπληρωθούν. Ωστόσο, η προσεκτική παρατήρηση οδήγησε και σε άλλες ταυτίσεις, που αφορούσαν όχι μόνο σε γειτονικά θραύσματα, αλλά και σε θραύσματα που απείχαν πολύ μεταξύ τους. Αποτέλεσμα ήταν να πραγματοποιηθούν 30 συγκολλήσεις θραυσμένων αρχιτεκτονικών μελών με χρήση σπλισμού τιτανίου. Παράλληλα, οργανώθηκε το εργοτάξιο με την κατασκευή υποστέγου εργασίας εκτός του μνημείου και την εγκατάσταση συστήματος μεταφοράς λίθων στο χώρο της επέμβασης.

Εργασίες συγκόλλησης (αριστερά) και συμπλήρωσης (δεξιά) εδωλίων από την κεντρική κερκίδα του Θεάτρου

Τα συμπληρώματα των αρχαίων εδωλίων κατασκευάστηκαν με αντιγραφή της επιφάνειας θραύσης, με χρήση σημειοθέτη. Η διατομή των νέων εδωλίων καθορίστηκε από αυτή των αρχαίων, καθώς σε κάθε σειρά ποικίλλει, και η αποκατάσταση όφειλε να βασιστεί στο συνδυασμό εδωλίων με ταυτόσημα επιμέρους μεγέθη. Ο λίθος που χρησιμοποιήθηκε προέρχεται από την Κορινθία και επελέγη διότι παρουσιάζει παρόμοια φυσικά χαρακτηριστικά με το υλικό κατασκευής του αρχαίου Θεάτρου, το λίθο δηλαδή της πειραϊκής ακτής. Η λύση αυτή ήταν αναγκαία, καθώς τα διαθέσιμα αποθέματα του πειραϊκού ακτίτη δε θα επαρκούσαν για την ολοκλήρωση του αναστηλωτικού έργου του κοίλου. Η διαφοροποίηση του υλικού δεν είναι μεγαλύτερη από την καλώς εννοούμενη διάκριση του νέου υλικού από το αυθεντικό.

Το έργο προγραμματίζεται σε πρώτη φάση να επεκταθεί προς τις εκατέρωθεν της κεντρικής κερκίδες.

Η περιοχή επέμβασης στην κεντρική κερκίδα του Θεάτρου πριν (επάνω) και μετά (κάτω) τις εργασίες.

Τα βάθρα τιμητικών αγαλμάτων στην ανατολική παράοδο. Η αποκατάσταση του βάθρου και αντιγράφου του αγάλματος του Μενάνδρου.

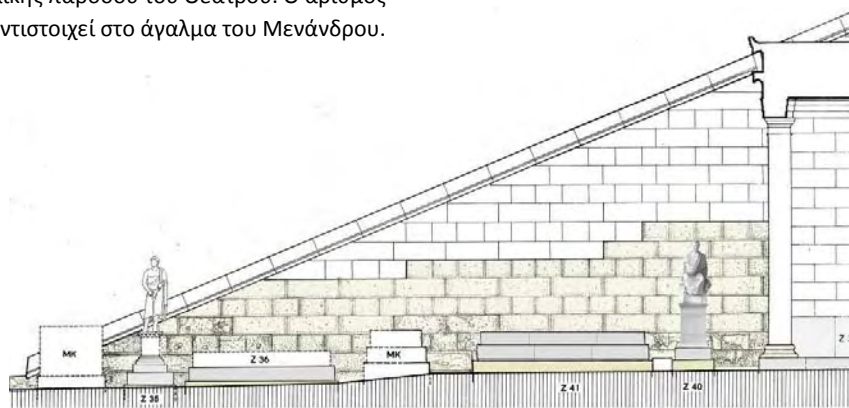
Η περιοχή της ανατολικής παρόδου αποτελούσε την κύρια είσοδό του Θεάτρου του Διονύσου και σε αυτή κατέληγαν επισκέπτες και συντελεστές των δραματικών αγώνων διαμέσου της μνημειακής Οδού των Τριπόδων. Μια σειρά βαθμίδων βάθρων που ήρθαν στο φως με την αποκάλυψη του μνημείου το 1862 αφαιρέθηκαν λίγο αργότερα, επειδή θεωρήθηκαν εσφαλμένα μεταγενέστερα προσκτίσματα του κλασικού θεάτρου.

Άποψη του Θεάτρου το έτος 1865 (H. Beck, *Vue d' Athènes et de ses monuments, photographiés d' après nature par Henri Beck, London/Berlin, 1868*), όπου διακρίνονται τα βάθρα της ανατολικής παρόδου.

Η πληροφορία του περιηγητή Πausανία (2ος αι. μ.Χ.) για την ύπαρξη αγάλματος του ποιητή Μενάνδρου (342/1 - 291/0 π.Χ.) στην περιοχή του Διονυσιακού Θεάτρου επιβεβαιώθηκε το 1862, με την εύρεση του ενεπίγραφου βάθρου του αγάλματος του ποιητή, εντοιχισμένου σε θεμέλιο της παλαιοχριστιανικής περιόδου. Σύμφωνα με την επιγραφή το τιμητικό άγαλμα ήταν έργο των γιών του Πραξιτέλη, Κηφισοδότου και Τιμάρχου. Από τότε η έρευνα ασχολήθηκε με την αναζήτηση του αγαλματικού τύπου του ποιητή, αφού το πρωτότυπο έργο, κατά πάσα πιθανότητα χάλκινο, είχε χαθεί. Η αγάπη των Ρωμαίων για τα έργα του Μενάνδρου οδήγησε σε πολυπληθή αντιγραφή του αγάλματός του και έτσι κατέστη δυνατόν με τις έρευνες διακεκριμένων αρχαιολόγων (F. Studniczka, J. Crome και κυρίως K. Fittschen) να ταυτιστεί ο αγαλματικός τύπος του ποιητή. Η πρώτη πειραματική αποκατάσταση του συνολικού τιμητικού μνημείου στο Πανεπιστήμιο του Göttingen απετέλεσε την αφετηρία για περαιτέρω έρευνα. Η αξιολόγηση των αρχαιολογικών δεδομένων του θεάτρου και του ίδιου του βάθρου σε συνδυασμό με αρχαιακές πηγές του 19ου αι. από την αρχαιολόγο Χρ. Παπασταμάτη-φον Μόοκ οδήγησε στην ταύτιση της θέσης και της μορφής των βάθρων της ανατολικής παρόδου. Τα αποτελέσματα αυτά συνέβαλαν στην επίλυση του ζητήματος της αρχικής θέσης του τιμητικού μνημείου του Μενάνδρου μπροστά στον αναλημματικό τοίχο της ανατολικής παρόδου, ενώ διευκρινίστηκαν επιμέρους ζητήματα της συνολικής μορφής βάθρου και αγάλματος του ποιητή. Πρόσθετα έγινε σαφές ότι για τη μορφή του καθίσματος του ποιητή ακολουθήθηκε το μορφολογικό πρότυπο των θρόνων της Προεδρίας του Διονυσιακού Θεάτρου ως δηλωτικό της τιμητικής διάκρισης και μεταθανάτιας αναγνώρισης του έργου του Μενάνδρου. Η μελέτη αποκατάστασης τόσο για το συγκεκριμένο μνημείο όσο και για ένα δεύτερο βάθρο άγνωστου ποιητή, του οποίου επίσης ταυτίστηκε η θέση καθώς και υλικό των βαθμίδων του, εγκρίθηκε από το Κ.Α.Σ. το 2008.

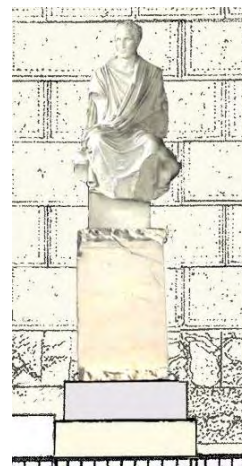
Αναπαράσταση της ανατολικής παρόδου του Θεάτρου. Ο αριθμός Z40 αντιστοιχεί στο άγαλμα του Μενάνδρου.

Η πρόταση αποκατάστασης του τιμητικού μνημείου του Μενάνδρου μπροστά στον ήδη αποκατεστημένο τοίχο της ανατολικής παρόδου προβλέπει τη συνολική αποκατάσταση του βάθρου με τις δύο χαμένες βαθμίδες από πειραϊκό ακτίτη και γκρίζο μάρμαρο, συμπλήρωση του ελλείποντος πίσω τμήματος του βάθρου με λευκό μάρμαρο Διονύσου και ενδεικτική τοποθέτηση χυτού αντιγράφου του αγάλματος του ποιητή μετά την κατασκευή της αναγκαίας μήτρας από εκμαγείο που έχει προμηθευτεί η Επιτροπή από το Göttingen της Γερμανίας. Το πρόγραμμα βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη μετά την προμήθεια των αναγκαίων όγκων μαρμάρου για την ανακατασκευή των βαθμίδων και τη συμπλήρωση του αρχαίου βάθρου. Το αναγκαίο υλικό έχει εξασφαλιστεί επίσης και για το δεύτερο προς αποκατάσταση βάθρο στο δυτικό άκρο της ανατολικής παρόδου, στο οποίο θα ενταχθούν και οι δύο ταυτισμένες αρχαίες βαθμίδες. Για την κατασκευή της μήτρας και τη χύτευση του αντιγράφου του αγάλματος του Μενάνδρου δεν έχει ακόμη εξασφαλιστεί η χρηματοδότηση.

Αριστερά το βάθρο του αγάλματος του Μενάνδρου και δεξιά η πρόταση αποκατάστασης του βάθρου και αντιγράφου του αγάλματος

Η αποκατάσταση των δύο μνημείων, αλλά κυρίως η ανάκτηση της συνολικής μορφής του τιμητικού μνημείου του Μενάνδρου στην αρχική του θέση θα αναδείξει και θα υπογραμμίσει το ρόλο και τη συμβολική λειτουργία της κυρίας εισόδου του Θεάτρου, που είχε επιλεγεί για την ανίδρυση αγαμάτων εκπροσώπων της δραματικής ποίησης και συνδέθηκε με την εξέλιξη ενός από τα σημαντικότερα επιτεύγματα του κλασικού πνεύματος, δηλ. της δραματικής ποίησης. Η ανάκτηση της μορφής διακεκριμένων μνημείων γλυπτικής σε αρχαιολογικούς χώρους ακολουθεί μία δοκιμασμένη πρακτική και με αυτό τον τρόπο η επιστημονική γνώση καθίσταται με εποπτικό τρόπο ευρύ πολιτιστικό αγαθό για τον μέσο Έλληνα και αλλοδαπό επισκέπτη.

Γ. Προγραμματισμός 2009-1015

Οι αναστηλωτικές εργασίες στο Διονυσιακό Θέατρο εκτελούνται με ευθύνη της **Επιστημονικής Επιτροπής Θεάτρου και Ιερού του Διονύσου – Ασκληπιείου Νοτίου Κλιτύος Ακροπόλεως**. Πρόεδρος της επιστημονικής επιτροπής είναι ο Δρ. **Αλέξανδρος Μάντης**, έφορος αρχαιοτήτων (Α'ΕΠΚΑ). Μέλη της επιστημονικής επιτροπής είναι η **Έβη Τουλούπα**, Δρ. Αρχαιολόγος, επίτιμη έφορος Αρχαιοτήτων, ο **Μανώλης Κορρές**, Καθηγητής της Σχολής Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π., ο **Νικόλαος Ζίας**, Καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και η **Βηθλέμ Ηλιάδου**, Χημικός-Μηχανικός, μόνιμη υπάλληλος του ΥΠ.ΠΟ. στη Διεύθυνση Τεχνικών Ερευνών Αναστήλωσης. Η επιστημονική επιτροπή υπάγεται στο **Ταμείο Διαχείρισης Πιστώσεων για την Εκτέλεση Αρχαιολογικών Έργων**, νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου του ΥΠΠΟ. Η έδρα της βρίσκεται στο κτήριο της οδού Θρασύλλου 20, ακριβώς δίπλα στον αρχαιολογικό χώρο της Νότιας Κλιτύος της Ακροπόλεως. Απασχολεί επιστημονικό, διοικητικό και εργατοτεχνικό προσωπικό με συμβάσεις εργασίας αορίστου και ορισμένου χρόνου. Το προσωπικό που απασχολείται με συμβάσεις αορίστου χρόνου και εργάζεται στο Διονυσιακό Θέατρο περιλαμβάνει δύο αρχιτέκτονες, μία πολ. μηχανικό, μία αρχαιολόγο, μία συντηρήτρια αρχαιοτήτων, δύο σχεδιαστές, έναν λογιστή, μία διοικητικό, τέσσερις μαρμαροτεχνίτες, έναν εργατοτεχνίτη, έναν χειριστή μηχανήματος και έναν χειριστή γερανοφόρου οχήματος. Οι υπόλοιπες ανάγκες καλύπτονται με έκτακτο προσωπικό.

Ο προγραμματισμός των έργων στο Διονυσιακό Θέατρο για την επόμενη εξαετία (2010-2015) περιλαμβάνει την ολοκλήρωση των έργων που βρίσκονται ήδη σε εξέλιξη. Συγκεκριμένα, στον προγραμματισμό περιλαμβάνονται:

Α. Ολοκλήρωση αναστήλωσης του χορηγικού μνημείου του Θρασύλλου.

(αριθμός εγκριτικής απόφασης: ΥΠΠΟ/ΔΑΑΜ/462/23272/24-4-2003)

Β. Ολοκλήρωση αποκατάστασης του ανατολικού πλευρικού αναλήμματος.

(αριθμός εγκριτικής απόφασης: ΥΠΠΟ/ΔΑΑΜ/1667/90652/19.9.08)

Γ. Ολοκλήρωση αποκατάστασης των τριών κεντρικών κερκίδων του κοίλου.

(αριθμός εγκριτικής απόφασης: ΥΠΠΟ/ΔΑΑΜ/201/16135/24-02-2004)

Δ. Ολοκλήρωση της αποκατάστασης των βάθρων και του αντιγράφου του αγάλματος του Μενάνδρου στην ανατολική πάροδο.

(αριθμός εγκριτικής απόφασης: ΥΠΠΟ/ΔΑΑΜ/1441/81005/20.8.2008)

Για την υλοποίηση του προγράμματος, με βάση τις προβλεπόμενες δαπάνες για μισθοδοσία προσωπικού, προμήθεια υλικών και αναθέσεις επιμέρους εργασιών, υπολογίζεται ότι η συνολική δαπάνη θα ανέλθει στα **6.000.000 ευρώ**.